

بررسی نقش رسانه‌های نوین ارتباطی در توسعه اشتغال

سیدمستجد حسینی

دفتر همکاریهای فناوری ریاست جمهوری

چکیده

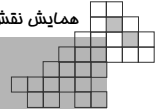
منطق درونی و نیروی محرکه نظام سرمایه داری که همانا انباشت سرمایه برای کسب سود و سرمایه‌گذاری مجدد است، سرانجام به جهانی شدن^۱ منجر شد. جهانی شدن اقتصاد سرمایه‌داری بدون وقوع انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی امکان پذیر نبود. لذا با تکامل تکنولوژیهای ارتباطی که برجسته‌ترین آنها ماهواره و اینترنت می‌باشند، فرایند جهانی شدن با شتاب عظیمی متبلور شده است. جهانی شدن، فرایند گریز ناپذیری است که فواید و مضرات کثیری در پی دارد. تنها راه معقول، شناخت امکانات و توانمندسازی خویش برای مشارکت آگاهانه در این عرصه است؛ انکار و تسلیم مطلق در برابر این فرایند، هر دو، افراط و تفریط و لاجرم محکوم به شکست است.

در گزارش بخش برنامه توسعه سازمان ملل متحد که در اواخر تیر ماه ۸۰ منتشر شد، آمده است: کشورهای جهان در حال توسعه با ایجاد زیرساختهای فنی مورد نیاز و فراهم آوردن امکانات لازم برای آموزش نحوه استفاده از رسانه‌های نوین ارتباطی، (اینترنت، ماهواره و...) می‌توانند سطح زندگی مردم را ارتقا دهند و می‌توانند با استفاده از برنامه‌های کشورهای موفق دیگر در زمینه تکنولوژی اطلاعات، در جلب سرمایه، فروش صنایع دستی و کارآفرینی به توسعه و رشد اقتصاد ملی کشور خود کمک نمایند. در این گزارش، کشورهای نظیر بنگلادش به عنوان الگوی موفق استفاده از تکنولوژی اطلاعات در زمینه کارآفرینی معرفی شده‌اند. به عنوان مثال؛ دولت بنگلادش با تاسیس یک مرکز تلفن در روستاهای دورافتاده و اعطای وام به منظور خرید تلفن همراه و فراهم سازی بستر استفاده از رایانه و اینترنت باعث عرضه تولیدات محلی در بازارهای جهانی شده است که این امر درآمد روستائیان را به مقدار ده درصد افزایش داده است.

مقاله حاضر در صدد است با استفاده از تجارب کشورهای دیگر در این زمینه و متناسب با ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، راهکارهایی برای توسعه اشتغال ارائه نماید. (انشا...).

مقدمه

شیوه زیست جمعی بشر در طی هزاران سال در اثر دخالت عوامل متعدد طبیعی، جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی و علمی شاهد تغییر و تحولات گسترده و شدیدی بوده است و اشتغال به عنوان یک مقوله اجتماعی شاهد تغییرات فراوانی در اثر این عوامل بوده است. IT به عنوان مهمترین کارگزار تغییر در انقلاب علمی عصر حاضر تاثیر شدیدی بر اشتغال چه از حیث شکلی و

چه از حیث محتوایی بر اشتغال داشته است. با وقوع انقلاب در فناوری اطلاعاتی و ارتباطی و در نتیجه جهانی سازی اقتصاد سرمایه‌داری اشتغال و نیروی کار بطور فزاینده‌ای اهمیت یافته‌اند لذا این مقاله در صدد است نسبت فناوریهای نوین ارتباطی و اشتغال‌زایی را بیان نماید. طرح مساله مبحث تغییر اجتماعی از دیرباز افکار جامعه‌شناسان را به خود مشغول داشته است. امیل دورکیم تراکم جمعیت و تقسیم کار، هانری ژان، فناوری و کارل مارکس زیربنای اقتصادی و تضاد آن با رو بنا و ماکس وبر فرهنگ و ارزشهای مذهبی را عامل تغییرات اجتماعی پنداشته‌اند. آنچه در این مجال می‌توان گفت آن است که مبحث تغییرات اجتماعی به هیچ یک از عوامل فوق قابل تقلیل نیست. بلکه همه آنها در مجموع فرایند تغییر اجتماعی را شکل می‌دهند. نگارنده این سطور با اذعان به این مطلب و تنها به اقتضای موضوع مقاله در پی آن است تا نقش فناوریهای نوین ارتباطی را در توسعه کارآفرینی مورد تحقیق و تتبع قرار دهد.

فرایند تاریخی تغییر اشتغال

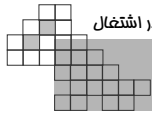
به عنوان نمونه به بررسی اجمالی وضعیت اشتغال از قرن ۱۵ به بعد (آغاز دوران رنسانس) می‌پردازیم. در عصر رنسانس تغییراتی در زندگی اجتماعی اروپائیان رخ داد که کیفیت زندگی و تاریخ بشر را دگرگون کرد. مردم این عصر بنا به سیستم اقتصادی موجود آن زمان متکی بر کشاورزی بودند و وابستگی شدیدی به زمین داشتند و همه چیز طبق یک سنت ایستا حرکتی بسیار کند داشت. با شکل‌گیری دوران رنسانس بتدریج وضعیت اجتماعی - اقتصادی تغییر یافت و ملاک سرمایه از زمین به پول تغییر یافت یعنی از یک دارایی غیر منقول به یک دارایی منقول. از طرف دیگر صنعت حمل و نقل روز بروز گسترش می‌یافت و امکان تجارت وسیعی را بین کشورها و مناطق مختلف، محقق ساخت و باعث بوجود آمدن قشری جدید به نام کسبه (تجار) گردید. همه این تحولات زمینه را برای اختراعات و اکتشافات جدید مساعد کرد و باعث رشد علم و بروز انقلاب صنعتی گردید. انقلاب صنعتی نیز باعث تغییر عمده‌ای در موضوع کار گردید و اقشار جدیدی را به وجود آورد. قشر کارگر و صاحبان صنایع و سرمایه داران و حتی اشکال قدیمی کار مانند کشاورزی را به شیوه صنعتی تغییر داد. روند صنعتی شدن جوامع جدای از تحولاتی که در تمام ابعاد اجتماعی زندگی مردم بوجود آورد و تبعات منفی بسیاری مانند اقدامات استعماری برای بدست آوردن مواد خام و اولیه، باعث گسیل نیروی کار بطرف قطبهای صنعتی گردید. این گروه‌ها که عمدتاً روستائین و کشاورز بودند به امید آینده‌ای بهتر برای خود و خانواده‌شان راهی مناطق صنعتی می‌شدند. این روند به دنبال خود رفاه بیشتر و تغییر شرایط کار از کارهای یدی سخت و زیان آور به کارهای فکری و بدون دخالت مستقیم انسان در فرایند تولید را در پی داشته است تا در این عصر که عصر تکنولوژی اطلاعات نامیده می‌شود ساختار اشتغال به شکلی کاملاً متمایز با گذشته تغییر یافته است.

اشتغال در عصر تکنولوژی اطلاعات

نیمه دوم قرن بیستم را می‌توان عصر "انقلاب تکنولوژی اطلاعات" دانست که به همه حوزه‌های فعالیت اجتماعی گسترش یافته است و به ایجاد شالوده‌های یک اقتصاد جهانی کمک کرده است. شاخصه آن اینست که سیستم تولید حول محور افزایش بهره‌وری بر مبنای دانش از طریق توسعه تکنولوژی اطلاعات با فراهم شدن شرایط استفاده از آنها (منابع انسانی و زیر ساختهای ارتباطی) شکل گرفته است و از طرفی جهت فعالیتهای تولید به سمت خدمات تغییر یافته است.

نگاهی اجمالی به وضعیت اشتغال در کشورهای فراصنعتی بیانگر دگرگونی موضوع اشتغال تحت تاثیر تکنولوژی اطلاعات

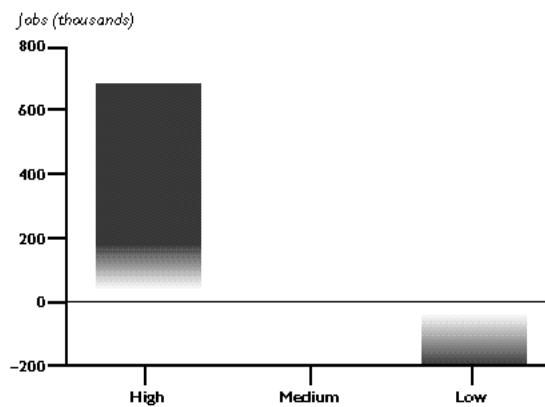
است.

خدمات فراصنعتی		خدمات تولیدی		دوره زمانی
۱۹۹۰	۱۹۷۰	۱۹۹۰	۱۹۷۰	
%۳۹,۲	%۲۲,۸	%۱۲	%۵	بریتانیا
%۳۹,۵	%۳۰,۲	%۱۴	%۸,۲	ایالات متحده
%۲۹,۵	%۲۱	%۱۰	%۵	فرانسه
%۲۴	%۱۵,۱	%۵,۱	%۸	ژاپن
%۳۱,۷	%۲۰,۲	%۷,۳	%۴,۵	آلمان

جدول شماره ۱- فرایند دگرگونی اشتغال در دو دوره بیست ساله در دو بخش خدمات تولیدی و خدمات فراصنعتی در برخی

از کشورهای دارای ویژگی فرا صنعتی.

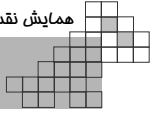

نمودار شماره ۱- تغییر اشتغال بوسیله تکنولوژی اطلاعات از سال ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۲

نمودار شماره ۱- تأثیر تکنولوژی اطلاعات بر اشتغال را در کشور کانادا نشان می‌دهد. این نمودار بیانگر وجود رابطه مثبت میان تکنولوژی اطلاعات و اشتغال است.

نقش رسانه‌ها در توسعه اشتغال در فرایند جهانی شدن

الوین و هیلدی تافلر در کتاب پیش به سوی تمدن جدید معتقدند که در تاریخ جهان سه موج بزرگ تحول انقلابی را تجربه کرده است. اولین موج انقلاب کشاورزی است که هزاران سال بطول انجامید و بیل نماد آن است. در این دوره زمین عامل اصلی تولید ثروت بود. دولت ملی که برای تامین امنیت در امر بازرگانی و تجارت پدید آمده بود، اینک خود به یکی از موانع عمده گسترش سرمایه در جهان تبدیل شده است. ایجاد محدودیت‌های ورود کالا و تعرفه‌های سنگین گمرکی و قوانین دست و پا گیر دولتها سبب شده است تا سرمایه داری در امر سیطره بر بازارهای جهان سوم با مشکل مواجه شود. اما شرکتهای چند ملیتی هم اکنون آنقدر قدرتمند شده‌اند که با تکیه بر مجاری ارتباطی نوین مرزهای فیزیکی را در می‌نورند و تولیدات خویش را به اقصی نقاط جهان گسیل دارند. در اثر فرایند جهانی شدن، حاکمیت دولتها محدود شده، مرزها اهمیت خود را از دست داده‌اند.

زمان و مکان فشرده شدند و دهکده جهانی مک لوهان تحقق یافته است. در چنین فضایی اهمیت رسانه‌های ارتباطی بیش از پیش نمایان شده است. از دیدگاه جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی رسانه‌های ارتباطی کارکردهای متعددی دارند که عبارتند از آموزش، سرگرمی و تفریح، انتقال ارزشها، خبررسانی و...

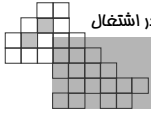
رسانه‌های ارتباطی در گذشته کارکردهای اقتصادی محدودی داشتند. آنها با پخش فیلمهای گوناگون به تغییر سبکهای زندگی همت گماشتند و از طریق اشاعه الگوی مصرف دلخواه سرمایه‌داران به رونق اقتصاد کمک می‌رساندند. رسانه‌های ارتباطی علاوه بر تبلیغ نحوه ارضای نیازهای واقعی به ایجاد نیازهای کاذب در مخاطبان خویش می‌پرداختند. لذا نقش عمده‌ای در مصرف تولیدات ایفا می‌کردند. اطلاع‌رسانی و تبلیغات الگوی عمل عمده‌ای بود که در بازاریابی دارای نقش مهمی بود. با وقوع انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی گسترش پدیده نفوذ رسانه‌ها موانع جغرافیایی و سیاسی از پیش رو برداشته شده و بازارهای جهانی واحدی شکل گرفته که کارگزاران اقتصادی می‌توانند به عرضه تولیدات خود در اسرع وقت در کل جهان بپردازند. با ظهور اقتصاد و افزایش اهمیت اطلاعات و دانایی کارهای یدی بطور فزاینده‌ای کاسته شده است و در بخش‌های کشاورزی و صنعتی اهمیت پیشین خود را از دست می‌دهند و بخش سوم اقتصاد که زمانی مطعون افراد بود هم اینک به گونه‌ای روزافزون حجیم می‌شوند و در سطح جوامع اعتبار کسب می‌کنند. رسانه‌های ارتباطی که خود جزو عمده‌ای از این بخش اقتصادی محسوب می‌شوند، در رونق و توسعه کارآفرینی در بخش تولید و اطلاعات حائز اهمیت هستند

ویژگی‌های مهم اشتغال در این بخش

- ۱- ایجاد شغل برای افراد برخوردار از سرمایه کم
- ۲- اشتغال سریع و بالا
- ۳- آموزش سریع
- ۴- ایجاد اشتغال در زمینه‌های علمی و با سطح تکنولوژی بالا
- ۵- ایجاد نشاط و شغف برای شاغلان
- ۶- پیشرفت کاری با نرخ رشد بالا و سریع که به علت میدان وسیع برای رشد، از فرار مغزها نیز می‌توان جلوگیری کرد.
- ۷- افزایش درآمد ارزی کشور (کشور هند سال گذشته ۴ تا ۵ میلیارد دلار درآمد ارزی ناشی از خدمات انفورماتیکی و نرم‌افزاری داشته است)

مشکلات

- ۱- فقدان متولی مشخص در میان نهادهای حکومتی
- ۲- فقدان یک اتحادیه صنفی
- ۳- ترس از دخالت و تصدی‌گری دولت
- ۴- مشکلات اعطای وام و تسهیلات
- ۵- فقدان معافیت‌های مالیاتی و گمرکی

اینترنت در جهان

شبکه اینترنت ستون فقرات ارتباطات کامپیوتری جهانی در دهه ۱۹۹۰ است چرا که به تدریج بیشتر شبکه‌ها را به هم متصل کرد. در اواسط دهه ۱۹۹۰ اینترنت ۴۴ هزار شبکه کامپیوتری و در حدود ۳/۲ میلیون کامپیوتر میزبان را در سراسر جهان به یکدیگر متصل می‌کرد و تقریباً ۲۵ میلیون کاربر داشت. طبق مطالعه‌ای که گروه پژوهش‌های نلسون در آمریکا انجام داده ۲۴ میلیون نفر کاربر اینترنت در سال ۱۹۹۵ وجود داشته و ۳۶ میلیون نفر به آن نیز دسترسی داشته‌اند. متخصصان بر این باورند که اینترنت روزی خواهد توانست ۶۰۰ میلیون شبکه کامپیوتری را به هم متصل کند. این میزان را باید با اندازه شبکه اینترنت در نخستین مراحل توسعه آن یعنی در سال ۱۹۷۳ مقایسه کرد که تنها ۲۵ کامپیوتر به این شبکه متصل بود و در سراسر دهه ۱۹۷۰ توانست به ۲۵۶ کامپیوتر خدمات ارائه نماید. تجربه کشورهایمانند هند و پاکستان در استفاده از اینترنت گویای توجه جهانی به اینترنت و استفاده از فرصتهایی که می‌تولد منافعی برای اقتصاد ملی آن کشورها داشته باشد، مورد توجه قرار گرفته است.

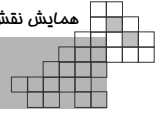
هند

ارزش صادرات نرم‌افزار هند در پایان برنامه دهم (۲۰۰۲-۲۰۰۷) بالغ بر دو تریلیون روپیه خواهد شد. در گزارشی که روزنامه پایونیر (چاپ دهلی‌نو) به چاپ رسانده است از خدمات وابسته به فناوری اطلاعات به عنوان عرصه رشد جدیدی یاد شده و گفته شده که صنعت نرم‌افزار رایانه تا سال ۲۰۰۸ میلادی به ۲/۲ میلیون نیروی کاری نیاز خواهد داشت که ۱/۱ میلیون نفر آن در بخش فناوری اطلاعات و ۱/۱ میلیون نفر آن در بخش خدمات وابسته به فناوری اطلاعات مورد نیاز خواهد بود. کشور هند سال گذشته (۲۰۰۰) بین ۴ تا ۵ میلیارد دلار درآمد ارزی ناشی از خدمات انفورماتیکی و نرم‌افزاری داشته است. در این راستا دولت هند در مرتبط نمودن روستاهای دور دست به اینترنت سرمایه‌گذاری زیادی نموده و حداقل یک پایگاه اینترنتی در بسیاری از آنها بوجود آورده است. مشاهده کودکان روستایی ۴-۵ ساله‌ای که حول این پایگاه‌ها گرد آمده‌اند و اطلاعات جدیدی را از این شبکه جهان گستر دریافت کرده و در جنب آن تدریجاً مهارت‌های خود را تقویت می‌کنند، به امری روزمره در این کشور تبدیل شده است و در روستاهای دور دست امکان استفاده از اینترنت فراهم شده است. از این طریق حتی در مراحل پیش دبستانی نیز نحوه استفاده از اینترنت را فرا می‌گیرند.

پاکستان

اخیراً برخی کشورها با توجه به این مطلب و به منظور بهره‌گیری از پتانسیل و توانایی‌های زنان برنامه‌ریزی‌ها و سرمایه‌گذاری‌هایی را انجام داده‌اند. از جمله این کشورها می‌توان به پاکستان اشاره نمود که در راستای سیاست‌های توسعه صنعتی IT اقدام به ایجاد مراکز کامپیوتری مختص زنان نموده است. این مراکز کامپیوتری که در مناطق محروم نیز واقع شده‌اند سهم به‌سزایی در زمینه ایجاد اشتغال و افزایش درآمد خانوارها ایفا خواهد نمود.

در تاریخ هفتم جولای سایت DAWN گزارش داد که در بخش IT و CT پاکستان به منظور ارائه دوره‌های آموزشی IT به بانوان به ایجاد یک مرکز آموزشی در Quetta اقدام خواهد نمود. به موجب این گزارش، طرح ایجاد این مرکز که منحصراً متعلق به بانوان می‌باشد. در جلسه‌ای با حضور آقای عطاء الرحمن، وزیر علوم و تکنولوژی این کشور و خانم روشن خورشید وزیر IT بلوچستان مطرح گردید. ساختمان این مرکز توسط دولت محلی تامین شده و بودجه لابراتوار کامپیوتر و سایر هزینه‌ها نیز بر

عده دولت فدرال خواهد بود. در این مرکز تعدادی مربی خانم برای اعزام به مدارس مختلف بلوچستان تعلیم خواهند دید. تاسیس یک دپارتمان IT در دانشگاه مهندسی و تکنولوژی بلوچستان، از دیگر برنامه‌هایی است که دولت پاکستان ۴۰ میلیون روپیه به آن اختصاص داده است. تعلیم ۱۰۰ دانش‌آموز بلوچستانی در Comsats تحت این برنامه قرار خواهند گرفت. طرح ایجاد یک دانشگاه IT در بلوچستان نیز توجه دولت پاکستان را به خود جلب کرده و دولت را درگیر انجام مطالعه مربوطه نموده است. طبق گفته وزیر علوم و تکنولوژی پاکستان، توسعه منابع انسانی در سیاستهای IT اتخاذ شده در این کشور بسیار حائز اهمیت است و تلاش دولت در این راستا تنها به شهرهای بزرگ محدود نبوده و مناطق توسعه نیافته را نیز در بر می‌گیرد. به منظور تحت پوشش قرار دادن مناطق دورافتاده، دپارتمانهای علوم کامپیوتر در مناطق روستایی هر چهار ایالت این کشور ایجاد خواهد شد.

کانادا

مطالعه وسیعی که توسط OECD انجام شده است این را نشان میدهد که IT تاثیر مثبتی بر اشتغال دارد. توسعه زیر ساختار فناوری اطلاعات در سال ۱۹۹۳ در کشور کانادا ۴۸۴۰۰۰ شغل را در سیزده هزار شرکت نرم‌افزاری ایجاد نموده است این امر باعث افزایش تقاضا برای مشاغل IT همچنین افزایش سطح معلومات مشاغل گردیده است.

ایالات متحده:

در کشور ایالات متحده حدود ۸ میلیون شغل جدید بین سالهای ۱۹۹۳-۱۹۹۶ که حدود ۶۰ درصد از این مشاغل با بروز کردن مشاغل قبلی ایجاد گردیده است.

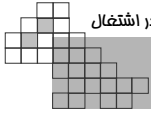
بازاریابی از طریق E-Mail:

طی سالهای اخیر بازار یابی از طریق پست الکترونیکی بهترین روش برای جذب مشتری شناخته شده است. این روش با هزینه ای بین ۱ تا ۲۵ سنت برای هر E-Mail یک شیوه بازاریابی ارزان نسبت به پست عادی است که هزینه ای بین ۱ تا ۲ دلار را در بر دارد. از دیگر مزایای این روش می‌توان به سرعت بالای پست الکترونیک و مهمتر از همه آگاهی از نتیجه یک حرکت تبلیغاتی اشاره کرد.

کارآفرینی اینترنت در ایران

مشکلات کشور ما در سالهای اخیر از قبیل افزایش نرخ بیکاری در میان افراد تحصیلکرده ایجاد می‌کند توجه ویژه‌ای به صنعت IT که توان اشتغال‌زایی بالایی را دارا می‌باشد، مبدول گردد.

در پنج سال آینده با همین شرایط کنونی، بطور متوسط سالانه ۱۵۰ هزار شغل در زمینه تکنولوژی اطلاعات ایجاد خواهد شد. یعنی ۸۰۰ هزار شغل در پنج سال آینده. در برنامه سوم توسعه سالانه ۷۰۰ هزار شغل جدید پیش‌بینی شده است، ولی در عمل بیش از ۲۵۰ هزار شغل ایجاد نخواهد شد. اینترنت و صنعت اطلاعات قادر است معادل کل صنایع و دیگر بخشهای کشور ایجاد شغل نماید. به عنوان مثال کشور ایتالیا یک میلیون شغل در این زمینه ایجاد کرده است. ایجاد هر شغل بین ۷ تا ۱۲ میلیون تومان برای دولت هزینه دارد که اگر در ۷۰۰ هزار شغل ضرب شود دست کم پنج هزار میلیارد تومان می‌شود. این هزینه در صنعت اطلاعات، در گرانترین سناریو بین ۱۰-۳۰ میلیون ریال برای هر شغل است.

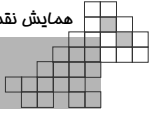

دکتر محمد نهبان‌دیان رئیس مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی:

در رقابت تند و خشنی که در دنیا وجود دارد تئوری و تجربه نشان داده که فناوری اطلاعات بهترین خدمات را به کاهش هزینه مبادله می‌کند و این کاهش هزینه مبادله به پایین آمدن قیمت و بالا رفتن کیفیت خدمات منجر می‌شود. این شیوه می‌تواند نزدیک ۲۵ درصد هزینه مبادله را کاهش دهد.

مراجع:

- ۱- اینترنت و فقرزدایی، روزنامه همبستگی شماره ۲۲۳ تاریخ ۸۰/۴/۳۱
- 2- Information and Communication Technology
- ۳- درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی تنهایی حسین ابوالحسن چاپ چهارم انتشارات مرنديز ص ۲۴-۲۵
- 4- http://www.itac.ca/client/ITAC/ITAC_UW_MainEngine.nsf Information Technology and the impact on Employment Conference Board Of Canada. (Ottawa: Conference Board Of Canada 1996).
- ۵- عصر اطلاعات- اقتصاد، جامعه و فرهنگ، کاستلز ترجمه علیقلیان ص ۴۰۱
- ۶- ابرار اقتصادی - شنبه ۲۶/آبان ۱۳۸۰ ص ۲۰
- ۷- بولتن تحولات جهانی در فناوری‌های برتر سال دوم ش ۶۲
- ۸- تحولات جهانی در فناوری‌های برتر سال دوم، شماره ۷۲ ص ۴
- 9- <http://www.idrc.ca/acacia/studies/ir-henlt.htm>
- ۱۰- همان
- ۱۱- تحولات جهانی در فناوری‌های برتر سال اول ش ۳۸ ص-۲
- ۱۲- اقتصاد ایران سال سوم - ش- ۲۹ تیر ماه ۸۰ ص ۱۸
- ۱۳- اقتصاد ایران ش- ۲۹ ص ۱۶ تیر ماه ۸۰

This page is intentionally left blank